

Interactieve schrijfprocessen en tekstkenmerken

Niels van der Mast
Daniel Janssen
Arie Verhagen

In het schrijfprocesonderzoek heeft zich een verschuiving voorgedaan van onderzoek waarin cognitieve processen van individuele schrijvers centraal staan, naar onderzoek met meer aandacht voor de sociale context waarin schrijvers functioneren. In dit artikel (her)introduceren wij een derde onderzoeksperspectief in het schrijfprocesonderzoek: het linguïstische. Aan de hand van een voorbeeld van een interactieel schrijfproces gaan we in op de linguïstische middelen die samenwerkende schrijvers tot hun beschikking hebben en ook daadwerkelijk inzetten om tegengestelde standpunten in een tekst te integreren. In het bijzonder besteden we aandacht aan polyfone tekstkenmerken en zins(her)schikking.

1 Inleiding

Wij danken (vul hier namen van collega's in) voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel. Dat is bij ongeveer elk wetenschappelijk artikel de eerste voet of eindnoot die we aantreffen [1]. Het is tegelijkertijd een teken dat schrijven dikwijls plaatsvindt in een sociale omgeving die het cognitieve handelen van individuele schrijvers beïnvloedt en die doorwerkt in de teksten die schrijvers produceren.

Dit is niet alleen het geval in de wetenschap, vrijwel alle teksten in organisaties komen tot stand door interactie van een schrijver met (personen in) zijn (taak)omgeving. Teksten worden samen gepland of zelfs samen geformuleerd, besproken, commentariseerd door collega's, besproken in vergaderingen en vervolgens gereviseerd. Met andere woorden: veel schrijfprocessen in het buitenschoolse leven hebben een collaboratief karakter.

Deze samenwerking is de laatste jaren nadrukkelijk gethematiseerd in het schrijfprocesonderzoek (zie o.a. Kogen, 1989; Odell & Goswami, 1985). Er heeft in zekere zin een verschuiving plaatsgevonden van onderzoek als van Flower & Hayes en Bereiter & Scardamalia waarin de individuele schrijver centraal stond, naar onderzoek met meer aandacht voor de context en de interactie tussen context en cognitie (vgl. Flower, 1989). Het onderzoeksobject is hierdoor danig verruimd met alle positieve en negatieve gevolgen van dien. Probeerde men eerst zicht te krijgen op wat er zich in het hoofd van een schrijver afspeelt, nu wil men ook de wereld rondom de schrijver in kaart brengen en bestuderen welke invloed daarvan uitgaat op zijn denkprocessen.

Op zichzelf is dat natuurlijk al een hachelijke, zo niet onmogelijke taak. Die taak wordt nog bemoeilijkt door het feit dat in veel schrijfprocesonderzoek van de laatste 15 jaar (te) weinig aandacht is geschonken aan de *produkten* van de processen, zoals mentale representaties, tekstplannen en natuurlijk de tekst. Het onderzoek mist daardoor een referentiepunt: cognitieve (maar ook andersoortige) processen zijn niet beschreven in termen van hun bijdrage aan een *output* (Janssen & Schilperoord, 1993a).

2 Tekstkenmerken

Wij menen dat het vruchtbaarder is om van meet af aan de *tekst* met zijn kenmerken in het schrijfprocesonderzoek te betrekken en te proberen om van daaruit relaties naar cognitieve processen en sociale contexten te leggen, zoals te zien is in figuur 1

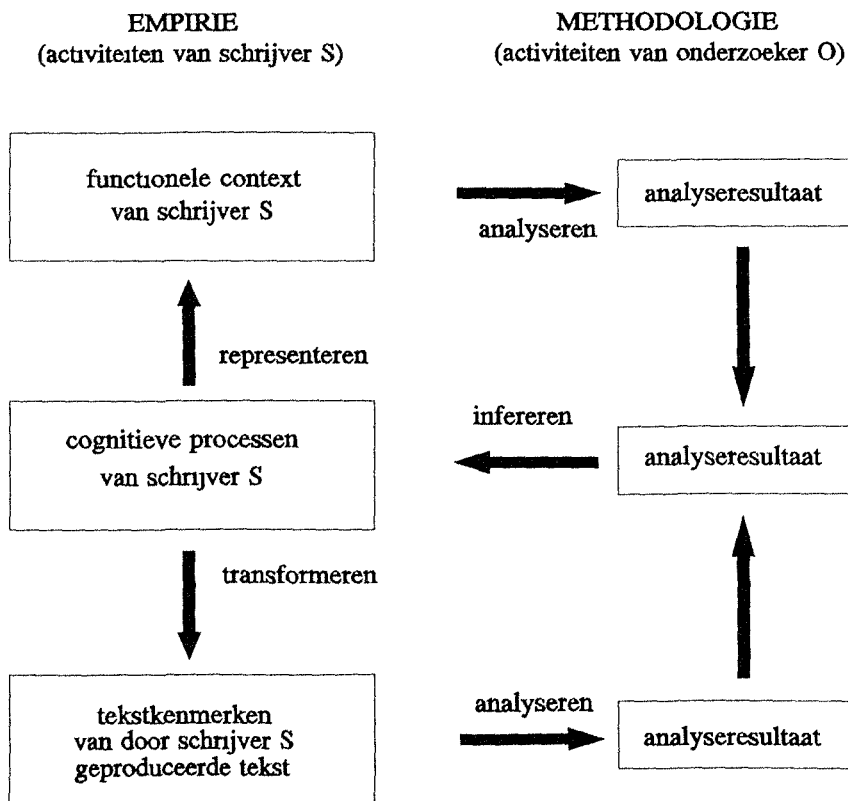
Wij pleiten dus voor de (her)introdactie van een linguïstisch perspectief in het schrijfprocesonderzoek. Het lijkt ons zinvol om te proberen sociale en cognitieve processen van schrijvers in verband te brengen met concreet aanwijsbare tekstkenmerken (vgl. Tamor & Bond, 1983). De eigenschappen van cognitieve processen worden daarbij indirect afgeleid – of liever ze kunnen afgeleid worden – uit analyses van de tekst (het linguïstische niveau) en analyses van de functionele context (het sociale niveau). We beschouwen deze aanpak als een aanvulling op andere onderzoeksmethoden waarmee inzicht verkregen kan worden in cognitieve processen, zoals hardop denkenonderzoek en pauze- en revisieonderzoek.

Wanneer wij zeggen verbanden te willen leggen tussen tekstkenmerken, kenmerken van de functionele context, en cognitieve processen, dan zal duidelijk zijn dat wij daarmee niet eenvoudige causale relaties op het oog hebben. Dat is, gegeven de voorstelling van zaken in figuur 1, al direct duidelijk wat betreft relaties tussen sociale aspecten en tekstkenmerken, omdat die altijd bemiddeld worden door cognitieve processen bij schrijvers. Kenmerken van de sociale situatie kunnen principieel alleen doorwerken in teksten via de mentale representatie(s) die een schrijver van de situatie maakt, de wijze waarop hij/zij de situatie interpreteert [2].

Het gebruik van bepaalde linguïstische middelen kan, gegeven de zojuist genoemde indirectheid, naar onze mening opgevat worden als een indicatie dat een schrijver bepaalde aspecten van de situatie als relevant geselecteerd heeft. Met andere woorden, bepaalde linguïstische kenmerken kunnen beschouwd worden als een indicatie voor de cognitieve representatie van de situatie van de schrijver in kwestie. Op grond daarvan verwachten we een *correlatoneel verband* tussen dergelijke tekstkenmerken en andere gegevens die op de relevantie van die aspecten duiden, zoals de aanwezigheid in de sociale context van verschillende standpunten en/of belangen (bijvoorbeeld hoe meer interactie in de situatie, hoe meer daarvoor relevante tekstkenmerken), of, wat de cognitieve processen zelf betreft, gegevens uit bijvoorbeeld hardopdenkprotocollen.

In deze bijdrage zullen we niet direct ingaan op kenmerken van cognitieve processen, maar vooral kijken naar relaties tussen sociale context en tekstkenmerken. Wat wij vooral willen doen, is de initiele plausibiliteit demonstreren van de stelling dat bepaalde tekstkenmerken bij uitstek aanknopingspunten bieden voor de (her)introdactie van een linguïstisch perspectief in het huidige onderzoek naar schrijfprocessen, gegeven de aandacht voor de interactionele aspecten daarvan. Concreet: wanneer een schrijver in een situatie linguïstische elementen inzet die te analyseren zijn als middelen om tegengestelde standpunten weer te geven, dan is dat een indicatie dat de schrijver de situatie zo inschat dat het kenmerk *tegengestelde standpunten* van belang is, en dat zal dan ook veelal aanwijsbaar zijn in de feitelijke situatie. In de volgende paragraaf zullen we een illustratie geven van de bovenstaande ideeën. Door middel van de analyse van één casus zullen we laten zien dat bepaalde tekstkenmerken uitstekend passen bij de specifieke sociale situatie (interactie van meerdere betrokkenen, belangentegenstellingen), waarin de betrokken tekst moet functioneren.

Figuur 1 Niveaus van analyse en relaties in schryfprocesonderzoek

3 De beoordeling van NWO-aanvragen: polyfonie en interactie

Ons voorbeeld van een interactioneel schryfproces is de beoordeling van een aantal NWO-aanvragen. Dit beoordelingsproces verloopt volgens een vast patroon. Onderzoekers dienen voor een onderzoeksvoorstel een aanvraag voor subsidie in. Een beoordelingscommissie bekijkt de aanvragen en komt tot een voorlopig beoordelingsrapport, dat naar de aanvragers gaat. De aanvragers schrijven vervolgens een reactie op dit rapport en sturen dit naar de commissie. Ten slotte schrijft de beoordelingscommissie een definitief beoordelingsrapport, waarin de prioritering van de onderzoeksaanvragen vastgelegd wordt. Het gaat hier om een schryfsituatie waarin de interactie tussen partijen procedureel is vastgelegd en waarbij verschillende belanghebbenden (in ieder geval beoordelaars en aanvragers) met verschillende (tegengestelde) belangen samenwerken, met als uiteindelijk resultaat een tekst waarin die verschillende belangen en standpunten

geïntegreerd worden, waarbij uiteraard wel een keuze gemaakt wordt. In het nu volgende zullen we laten zien hoe de schrijver(s) van de beoordelingsrapporten deze belangentegenstellingen in tekst vertalen. De tekst van het door ons onderzochte voorlopige beoordelingsrapport luidt als volgt:

Project 1

Goede aanvraag, hoewel er nog enige onduidelijkheden zijn in verband met de plaatsbepaling van [naam] en daardoor met het belang van het onderzoek.

Project 2

Hoewel het onderzoek tot interessante resultaten zou kunnen leiden, heeft de commissie ernstige twijfels over twee zaken die de essentie van de aanvraag lijken te betreffen. Ten eerste is dat de nadruk die gelegd wordt op het anagrammenonderzoek, zonder dat de taalkundige waarde daarvan evident is, en ten tweede de aanname dat er eenheid zou zijn in [naam]s oeuvre.

Project 3

Veelbelovende aanvraag met een thema waarvan het belang buiten kijf staat, zij het dat dit belang in feite onafhankelijk is van het in de aanvraag gekozen kader. Het zicht op oplossingen voor beruchte problemen is daarmee nog niet per se groot.

Project 4

Interessante aanvraag met een ambitieuze probleemstelling, waarvan het taalkundige belang ondergeschikt is aan het computationele. Mede doordat er nog geen uitvoerder bekend is, bestaan er met betrekking tot de te verwachten resultaten enige twijfels.

Project 5

Hoewel het centrale probleem van de aanvraag interessant is, en het streven linguïstische informatie ten volle uit te buiten waardevol, wordt niet voldoende beargumenteerd in hoeverre de lexicaal-semanticke benadering feitelijk verschilt van de pragmatische. [...]

Project 6

Hoewel de probleemstelling bijzonder origineel genoemd kan worden, is de motivatie te summier en het belang onduidelijk. Omdat het voorstel in hoge mate onuitgewerkt is, koestert de commissie twijfels over de haalbaarheid. [...]

Project 7

Interessante aanvraag, hoewel er een zekere discrepantie valt waar te nemen tussen de gemotiveerde probleemstelling en de uiteindelijke onderzoeksvragen, in die zin dat een motivatie voor de vragen grotendeels achterwege blijft.

Nadere beschouwing van het voorlopige beoordelingsrapport laat zien dat in elke beoordeling tegengestelde standpunten terug te vinden zijn. Wat zijn nu de linguïstische middelen waarmee de schrijvers deze tegengestelde standpunten in de tekst geïntegreerd hebben?

Tabel 1 *Analyse voorlopig beoordelingsrapport NWO-aanvragen*

Project	Informatieverdeling	Volgorde onderschikking	Oordeel
PR 1	POS–hoewel NEG	hoofdzin–bijzin	+
PR 2	hoewel POS–NEG	bijzin–hoofdzin	–
PR 3	POS–zij het NEG	hoofdzin–bijzin	+
PR 4	POS–waarvan NEG	hoofdzin–bijzin	+
PR 5	hoewel POS–NEG	bijzin–hoofdzin	–
PR 6	hoewel POS–NEG	bijzin–hoofdzin	–
PR 7	POS–hoewel NEG	hoofdzin–bijzin	+

Een eerste observatie is dat elke beoordeling bestaat uit twee onderdelen, positieve informatie (POS) en negatieve informatie (NEG), die corresponderen met de posities van de twee betrokken partijen de aanvragers en beoordelaars. Opmerkelijk hierbij is dat in alle gevallen de positieve informatie voorop staat.

Ten tweede valt op dat elke eerste zin van de beoordelingen hetzelfde schikkingspatroon bevat: onderschikking. Vier beoordelingen openen met de hoofdzin[3], waarna een concessieve bijzin volgt, terwijl in drie gevallen de concessieve bijzin voorop staat en gevolgd wordt door de hoofdzin. Er lijkt dus sprake van een aardige afwisseling.

Nadere beschouwing laat echter zien dat de afwisseling niet willekeurig is: de onderverdeling blijkt overeen te komen met de uiteindelijke kwalificatie die op de boven geciteerde verbale beoordelingen volgde (zie de laatste kolom van tabel 1). In de gevallen waar de positieve informatie in de (vooropstaande) hoofdzin staat, is de strekking ook positief. In die gevallen waar de positieve informatie in de (vooropstaande) bijzin is vevat, is de strekking van het oordeel negatief.

De laatste en tegelijkertijd belangrijkste observatie betreft de manier waarop het connectief *hoewel* (evenals *zij het* en *waarvan*) ingezet wordt bij het verbinden en weergeven van de standpunten. Het gebruik van *hoewel* is uit te leggen met behulp van de theorie van de *polyfonie* van Ducrot (1984). Volgens deze theorie draagt elke talige uiting verschillende *gekrystaliseerde* dialogen in zich. Het centrale punt is dat op deze manier andere standpunten dan alleen die van de schrijver gepresenteerd kunnen worden en dat deze standpunten op zinsniveau door concrete tekstenmerken gemarkeerd kunnen worden (Nølke, 1992). We illustreren dit aan de hand van de eerste twee voorbeelden uit de NWO-tekst.

- (1) Goede aanvraag, hoewel er nog enige onduidelijkheden zijn in verband met de plaatsbepaling van [naam] en daardoor met het belang van het onderzoek.

In (1) zien we dat het connectief *hoewel* de polyfone structuur van de zin markeert, die er als volgt uit ziet:

standpunt 1

Het feit dat het gaat om een *goede aanvraag*, is een argument voor de conclusie C: subsidie toekennen.

standpunt 2

Het feit dat *er nog enige onduidelijkheden zijn in verband met de plaatsbepaling etc*, is een argument voor de tegenovergestelde conclusie $\neg C$ geen subsidie toekennen

Door het gebruik van *hoewel* kan de schrijver de twee tegenstrijdige standpunten in één uiting integreren. In de hoofdzin zet hij in dit geval informatie die een argument is *voor* subsidiering, waardoor duidelijk wordt dat de beoordelaars het standpunt van de aanvragers overnemen. Maar tegelijkertijd moet de schrijver ook duidelijk maken dat er een argument is *tegen* dat standpunt, dat echter *minder zwaarwegend* is. Markering van dit argument met *hoewel* zorgt ervoor dat het argument-tegen in de ondergeschikte zin terecht komt en minder dominant wordt. Dit stelt de schrijver in staat zowel het tegengestelde standpunt op te nemen als de positieve strekking van de beoordeling te handhaven.

We lezen in de tekst zo de neerslag van een soort discussie: er is *wel* iets te zeggen voor het tweede standpunt, maar dat is niet voldoende om het eerste standpunt te verlaten. Het gebruik van *hoewel* zorgt ervoor dat het tweede standpunt niet overheerst [4]. Het connectief *hoewel* is het eerste tekstenmerk waarvan we willen stellen dat het bij uitstek geschikt is voor het door ons beoogde type onderzoek: gegeven de mogelijkheden die het biedt om tegengestelde standpunten ten opzichte van elkaar te ordenen, verwachten we dat het gebruik ervan correleert met feitelijke aanwijsbaarheid van zulke standpunten in de situatie. Anders gezegd: een tekstenmerk als *hoewel* roept als zodanig tegengestelde standpunten op, het is niet per se noodzakelijk om deze standpunten te identificeren met onderscheiden feitelijke instanties. Zijn die instanties in de situatie echter wel te onderscheiden, dan valt, zoals eerder gezegd, een *correlatoneel* verband te verwachten.

Tegelijkertijd speelt hier ook de status van de tekst in het proces een rol. Het gaat om een *voorlopige* beoordeling, waar nog door de aanvragers op gereageerd moet worden. Dit vormt de achtergrond van de algemeen voorkomende volgorde positief-negatief. In plaats van (1) zou in dit voorlopige rapport (1') bepaald minder bruikbaar zijn geweest:

- (1') Hoewel er nog enige onduidelijkheden zijn in verband met de plaatsbepaling van [naam] en daardoor met het belang van het onderzoek, betreft het hier een goede aanvraag.

Vanuit de discussiegedachte is het logisch dat de positieve informatie voorop staat. Daarover hoeft immers niet meer gediscussieerd te worden. De informatie die de focus moet krijgen, is de negatieve informatie (daar moet op gereageerd worden) en die staat dus achteraan, ook als het positieve oordeel reeds dominant is. *Hoewel* biedt dus de beste oplossing: door de onderschikking wordt de positieve strekking van de passage niet aangetast, en tegelijkertijd kan de negatieve informatie op die plaats gezet worden, waar het gezien het karakter van de tekst thuishoort. Hier hebben we dan een tweede voor ons relevant kenmerk: het onderschikkende karakter van een bijzin maakt het mogelijk in bepaalde stadia in de productie van een tekst een standpunt als niet-dominant te presenteren en de discussie erover toch nog open te houden. We komen hier straks nog kort op terug, nu gaan we eerst over naar het tweede fragment, waarin de concessieve bijzin voorop staat.

- (2) Hoewel het onderzoek tot interessante resultaten zou kunnen leiden, heeft de commissie ernstige twijfels over twee zaken die de essentie van de aanvraag lijken

te betreffen Ten eerste is dat de nadruk die gelegd wordt op het anagrammenonderzoek, zonder dat de taalkundige waarde daarvan evident is, en ten tweede de aanname dat er eenheid zou zijn in [naam]s oeuvre

We kunnen zeggen dat bij vooropplaatsing van de *hoewel*-zin het effect ervan sterker is door de onderschikking is het positieve standpunt niet dominant, en door de vooropplaatsing is de functie ervan bovendien beperkt tot het aanbieden van een context voor de formulering van de twijfels

De polyfone structuur van de eerste zin ziet er als volgt uit

standpunt 1

Het feit dat *het onderzoek tot interessante resultaten zou kunnen leiden*, is een argument voor de conclusie C subsidie toekennen

standpunt 2

Het feit dat *de commissie ernstige twijfels heeft over twee zaken die de essentie van de aanvraag lijken te betreffen*, is een argument voor de tegenovergestelde conclusie $\neg C$ geen subsidie toekennen

Hoewel aan het begin van de zin maakt direct duidelijk dat er eerst een minder zwaarwegend argument volgt voor een standpunt dat niet dominant is Tegelijkertijd maakt het vooropstaan van de bijzin duidelijk dat er na de argumenten voor het dominante standpunt zullen volgen Gebruik van *hoewel* zorgt ervoor dat het standpunt van de aanvragers (dat dus niet overeenkomt met het standpunt van de schrijver) in de tekst geïntegreerd kan worden zonder dat het standpunt van de schrijver (lees beoordelaars) en dus de strekking van de passage wordt aangetast Ook hier gebruikt de schrijver *hoewel* als een linguïstisch middel om standpunten te integreren en *overeind* te houden

Ook hier zou een andere volgorde problemen opleveren, zo illustreert (2')

(2') De commissie heeft ernstige twijfels over twee zaken die de essentie van de aanvraag lijken te betreffen, hoewel het onderzoek tot interessante resultaten zou kunnen leiden

Hier werkt het volgorde-effect het schikkingseffect tegen het schikkingseffect moet ervoor zorgen dat de bijzin minder dominant is, maar door achteropplaatsing van de bijzin krijgt deze weer meer gewicht Dit leidt ertoe dat de strekking van (2') niet eenduidig negatief meer is, zoals (2) dat wel is Ook rijst de vraag waarom het laatste argument nog genoemd zou moeten worden (mosterd na de maaltijd)

Het is bovendien, net als bij (1'), vanuit interactieperspectief vreemd om positieve informatie achterop te plaatsen, de achteropgeplaatste informatie heeft de focus (vgl Onrust e a , 1993 11-30) en hier zullen de aanvragers op reageren Het ligt voor de hand dat zij reageren op negatieve kritiek en niet op positieve oordelen

Formuleringen met de volgorde negatief-positief zijn meer op hun plaats in een definitieve tekst, waar geen discussie met de aanvragers meer over mogelijk is, en die juist moet dienen om hogere instanties te overtuigen van de kwaliteiten van zoveel mogelijk projecten In die definitieve versie

komen ze dan ook wel degelijk voor. Een voorbeeld is de volgende karakterisering uit de definitieve beoordeling van project 3 hierboven:

- (3) [] De commissie is er niet van overtuigd dat de essentie van de vraagstelling afhankelijk is van de meest recente ontwikkelingen, al meent zij dat het van groot belang is dat zij in deze termen is gesteld.

Volgorde levert zo (ten dele in combinatie met onderschikking) een derde tekstkenmerk op dat, op zijn eigen specifieke manier, te relateren valt aan de context van de tekst waarin het voorkomt. Bij een relatief sterk interactoneel doel van de (concept)tekst valt een relatief sterkere mate van achteropplaatsing van negatieve informatie te verwachten, ook als die niet tot het dominante standpunt behoort.

Deze gedachte kan overigens nu reeds ondersteund worden door middel van een vergelijking met de positie van *hoewel*-zinnen in het Eindhovens Corpus. De verdeling van *hoewel*-zinnen in de NWO-tekst is nogal opvallend, vergeleken met wat we in dat corpus vinden. In tabel 1 is een verhouding te zien van drie concessieve zinnen voorop tegenover vier van zulke zinnen achterop. In het Eindhovens Corpus is er in geschreven taal gemiddeld over de verschillende subcorpora een verhouding van 80 voorop tegenover 55 achterop. De verhouding in gesproken taal is echter juist één tegenover zes [5]. Het lijkt er dus op dat zich in het voorlopige beoordelingsrapport een patroon voordoet dat niet typisch schriftelijk is wat betreft de verdeling van *hoewel*-zinnen, en trekken vertoont van mondeling taalgebruik. Naar onze mening heeft dit rechtstreeks te maken met de voorlopige status van het beoordelingsrapport: er moet nog op de tekst gereageerd worden, het is dit dialogische aspect – waarin de concepttekst overeenkomt met veel mondeling taalgebruik – dat voor beide gevallen verklaart dat standpunten die op het moment van productie voor de producent niet dominant zijn, toch open gehouden worden voor reactie en discussie.

4 Slot

In het voorgaande hebben we aan de hand van de analyse van één casus laten zien dat het mogelijk is om tekstkenmerken te relateren aan kenmerken van de context waarin een schrijver zijn werk doet. Daarbij zijn vooral kenmerken van interactie in de sociale context gebruikt om het optreden van bepaalde linguïstische kenmerken te verklaren. We nemen daarbij aan dat relaties die wij leggen op enigerlei wijze verband houden met cognitieve operaties die de tekstproducenten uitvoeren wanneer zij informatie uit de context *representeren* en *transformeren* tot geschreven tekst. Met andere woorden: de verdeling van positieve en negatieve informatie over hoofd- en bijzinnen, en de schikking van zinsdelen in het voorlopige beoordelingsrapport is niet toevallig. Deze kenmerken zijn het resultaat van min of meer doelgerichte, maar tegelijkertijd onbewuste of halfbewuste denkoperaties van een schrijver op *gerepresenteerde* contextinformatie.

Wij geloven dat deze manier van kijken op termijn nuttige inzichten kan opleveren voor de ontwikkeling van een sociaal-cognitieve schrijfprocesstheorie. Daarnaast kan dit type tekstproductieonderzoek inzicht geven in de functionaliteit van tekstkenmerken in verschillende contexten. Het tekstlinguïstisch onderzoek en het cognitieve schrijfprocesonderzoek komen daarmee dicht bij elkaar.

Noten

- 1 Ook wij bedanken de reviewers van deze bundel voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
- 2 Met de bovenwaartse richting van de pijl *representeren* uit figuur 1 willen we benadrukken dat de rol van de functionele context wordt bemiddeld door de cognitieve processen van de schrijver; het is dus niet zozeer de functionele context zelf, als wel de *kennis* van die functionele context die doorwerkt in de schrijfprocessen en uiteindelijk in de tekst.
- 3 We gebruiken deze term korthedshalve; technisch gesproken is er niet in alle gevallen sprake van een hoofdzin (met een persoonsvorm e.d.), maar voor onze bespreking doet dat niet ter zake.
- 4 Dit is in overeenstemming met de aangepaste versie van het model van Toulmin en Schellens (1979), waarin de concessie altijd onvoldoende krachtig is om het standpunt te ondermijnen.
- 5 De NWO-tekst voegt zich met 43% concessieve zinnen voorop meer naar de subcorpora *romans en novellen*, *gezinsbladen* en *gesproken taal* (resp. 48, 33 en 16% hoewel voorop) dan naar de subcorpora *ambtelijk*, *dagbladen*, *opniebladen* en *populair-wetenschappelijk* (resp. 100, 71, 63 en 59%), terwijl de stijl van de tekst toch duidelijk formeel is. De door ons gebruikte versie van het Eindhovens Corpus is die die beschikbaar is aan de VU in Amsterdam

Bibliografie

- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris: Editions Minuit.
- Flower, L. (1989). Cognition, context and theory building. In: *College Composition and Communication*, 40, 282-311.
- Janssen, D. & Schilperoord, J. (1993a). Utrechts onderzoek naar tekstproductie-processen. In P. van den Hoven e.a. (red.) *Taal in onderwijs en organisatie: een vloot-schouw van onderzoek*. (69-77). Utrecht: Centre for Language and Communication
- Kogen, M. (ed.) (1989). *Writing in the Business Professions*. Urbana, Illinois: NCTE.
- Nølke, H. (1992). Semantic constraints on argumentation: from polyphonic micro-structure to argumentative macro-structure. In F. van Eemeren e.a. (eds.). *Argumentation illuminated*. (189-200). Amsterdam: Sicsat.
- Odell, L. & Goswami, D. (eds.) (1985). *Writing in Nonacademic Settings*. New York: The Guilford Press.
- Onrust, M.G., Verhagen, A. & Doeve, R.E. (1993). *Formuleren*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Schellens, P.J. (1979). Vijf bezwaren tegen het Toulmin-model. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 1, 226-246.
- Tamor, L. & Bond, J.T. (1983). Text analysis: inferring process from product. In P. Mosenthal, L. Tamor & S.A. Walmsley (eds.) *Research on writing: principles and methods*. (99-138). New York: Longman Inc.